

VAJDASÁG KÉPZŐMŰVÉSZETE (V.)

Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz

B E L A D U R A N C I

A VAJDASÁGI MŰVÉSZEK „PESTI KÖRÉNEK” SORSDÖNTŐ ÉVEI

Miután 1927-ben Šumanović *Részeg hajója* kiúszott a kolorista tengerre, Milan Konjović pedig „kék korszak után szenvedélyes és széles gesztusú kolorista hitvallását hirdette meg, Vajdaságban is a színeknek és a művészek egyéni érzelmeinek az előtérbe kerülésével kezdődik meg a festészet negyedik évtizede.

Az előző évtized vége felé a művészek fokozatosan eltávolodnak Lhôte szabályaitól, stilisztikájától és elméletétől. Az egyén szenzibilitását, személyes érzéseit és kifejezőmódját a színek s a felszabadult gesztusok fejezik ki, hangsúlyozottá válnak a kontúrok, a festékek rétegekben viszik a vászonra az addigi tükörsima felületekkel szemben, a korábbi fény—árnyék arányos modellje helyett hatalmas kontrasztú kolorista foltok szikráznak. Vérmérséklettől függően a színek a koloristáknál önálló realitássá válnak, vagy pedig a hangsúly hordozóivá a bensőségebb festészet valójában.

A vajdasági művészetnek a következő évtizedeken át legjelentősebb személyisége, Milan Konjović felujjong:

„Saját látomásomat festem!” — hangsúlyozva, hogy „a festő legfontosabb eszköze — a szín”.¹

Ugyanez a festő azonban a következőket is kiemeli: „Mégis, ha lenne tanítványom, tőle is azt követelném meg, hogy járja végig ugyanazt a fáradságos utat, amelyet magam is megtettem, hiszen a rajzolás és az anyag tökéletes ismeretét akkor is el kell sajátítani, ha a szín a fő eszközünk.”²

¹ Lazar Trifunović: *Srpsko slikarstvo 1900—1950*, Nolit, Belgrád, 1973, 176. o.

² Katarina Ambrozić: *Milan Konjović*, a Milan Konjović Képtár katalógusa, Zombor, 1966, 66. o.

Nyilvánvaló, hogy a prágai tanulás, a Párizsban töltött hosszú idő, sőt még az André Lhôte iskolájával való rövid találkozás sem volt hiábavaló. Néhány évvel később azonban kijelenti: „Beláttam, hogy mindaz, amit Párizsban tanultam, formális jellegű, és hogy ennek a formális keretnek valamilyen emberi tartalmat kell adni, a mi körülményeink között szerzett élmény alapján.”³

Párizsból elsőként Sava Šumanović jött haza, 1930-ban. Rövid gyógykezelés után szeretett Šidjébe tért vissza, és ott is maradt haláláig. Egy évtizednél valamivel hosszabb ideig a nem létező „šidi nőket” festi — színekben fürdő nagyméretű aktokat, a szerémségi táj látványán elmerengő, porral „bepúderozott”⁴ nőket. Ez a felbolygatott lelkű, jószágos ember a szülőföld szépségeiben találta meg a támaszát, egymás után sorakoztatva vásznait, a festékrétegeket sűrű anyaggá változtatva, amely „az eljövendő informel festészetet sejteti”.⁵

A szín lesz uralkodóvá Mihailo S. Petrov, Mladen Josić, Milenko Šerban és mások festészetében. Zora Petrovićnál is, aki 1937-ben rövid időre visszatér Párizsba, hogy világosabb színekkel derítse fel a palettáját. A kolorista szenzációk egyéni megnyilatkozásairól tanúskodnak, talán a legkorábban, Petar Dobrović vásznai.

A Vajdasághoz kötődő festőknél maradva, térjünk vissza Milan Konjovićhoz, aki zombori tartózkodása idején, 1931-ben húzta meg azt „az első barázdát, amely a miénk, vajdasági”.⁶ A következő évben önálló kiállítást rendezett Belgrádban, majd a rendkívül sikeres párizsi indulás, a dicséret bírálatok és az érvényesülést sejtető kedvező kilátások ellenére — végleg *Zomborba* jött vissza!

Más művészek nem tértek vissza, vagy csak rövid ideig tartózkodtak itthon. Önálló kiállításokat is ritkán rendeztek a vajdasági városokban: az Újvidékről nősülő Petar Dobrović 1930-ban mutatkozott be itt, szintén Újvidéken rendezett tárlatot Mihailo S. Petrov 1930-ban, valamint Milenko Šerban 1932-ben és 1938-ban. Zora Petrović és Ivan

³ K. Ambrozić: i. m., 67. o.

Hasonló a helyzet S. Šumanovićnál is „Šumanović sokáig és lelkiismeretesen tanult, hogy gyorsan és könnyen megszabaduljon az iskolától, de emellett is új szellem uralkodik a képein, ami a színekben, a rajz-kontúrokbán, a sűrű masszában, a tömör és ragyogó fényű anyagban jut kifejezésre.” (L. Trifunović: *Srpsko slikarstvo* . . . , 147. o.)

⁴ „Strajnić úr, aki 1928 nyarán volt Šidben, cikkében monotonnak írja le a šidi tájat. Nyáron valóban ilyen, de máskor ez a vidék színekben a leggazdagabb mindazok közül, amelyeket valaha is láttam, a por pedig szelíd és bájos külsőt ad neki, mintha bepúderozták volna, s az erős fény ellenére is ugyanolyan szelíd, mint a Párizs környéki tájak.”

Sava Šumanović kiállításának katalógusa, Belgrádi Egyetem, 1939 szeptemberében, 26. o. (A šidi Sava Šumanović Képtár 1971-ben újra kinyomtatta.)

⁵ L. Trifunović: *Srpsko slikarstvo* . . . , 156. o.

⁶ Milan Konjović 1931 nyarán és őszén, amikor a *Reggeli Újságnak* a modern művészetről beszélt, Zomborban tartózkodott, és első vajdasági tájképeit festette.

Milan Konjović: *Rakodó utca*, olaj, 1931

Radović egyetlen önálló tárlatot sem rendezett szülőhelyén. Sava Šumanović, akit betegsége Šidhez kötött, életében csak még egyszer állított ki önállóan, 1939-ben Belgrádban.

Mint „vajdasági festők” az évtized végén, 1939-ben gyűltek össze Újvidéken, a Svetozar Miletić emlékművének felavatása alkalmából október elsején, vasárnap rendezett ünnepség keretében. Pontosabban, a kiállítás szombaton délután öt órakor nyílt meg. 18 művész mintegy 70 olajfestményt, akvarellt és rajzot állított ki. „Ezen a kiállításon első ízben jelent meg majdnem minden vajdasági festő”⁷ — írja a sajtó, azt állítva, hogy a bemutatott képek annak „a dokumentumai, hogy Vajdaságban ma is művelik a festészetet, amely jelentős mértékben hozzájárul a jugoszláv művészet fejlődéséhez”.⁸ Igaz ugyan, hogy Milan Nedeljko-
vić, a Belgrádi Művészakadémia és Képzőművészeti Iskola igazgatója a tárlaton mondott beszédében bejelenti a Matica srpska szervezésében a következő évben sorra kerülő nagy, retrospektív vajdasági tárlatot, rámutatva, hogy a vajdasági művészek „ezen a kiállításon hiányosan vannak jelen”.⁹

⁷ *Dan*, Újvidék, 1939. IX. 30., 3. o.

⁸ i. m. *Dan*.

⁹ *Dan*, 1939. X. 4., Milan Nedeljko-
vić szobrász (1896—1947); M. S. bejelen-
tett kiállítását nem rendezték meg 1940-ben.

A Meštrović bronzkolosszusának a leleplezése alkalmából rendezett ünnepségsorozat keretében valóban nem sikerült a vajdasági kortárs festőművészetet méltóképpen bemutató kiállítást összehozni. Nem azért, mert a tárlaton nem szerepelt több vajdasági szerb művész, hanem egyéb okok miatt sem.

Az egyik ok talán, hogy — amint a *Napló* írja október 11-én — „hamarosan megkezdődik a minden idők legnagyobb háborúja”; Varsó hősi ellenállás után éppen az újvidéki ünneplés napjaiban esett el, s korábban játszódott le a tragikus német—csehszlovák színjáték. Meglehet, a művészeknek nem is volt hozzá kedvük, hogy ünnepi kirakatban szerepeljenek?!

Annak okát, hogy a kiállítás nem volt méltó az elnevezéséhez, a többi között ebben is kereshetjük:

A kiállítás nem nyújthatott hiteles képet a vajdasági képzőművészeti eredményekről, mert csupán a sebtében összegyűjtött tizennyolc művészre alapozott, akiknek jórészt Belgrádból „kölcsonözte”.

Milan Konjović mellett, aki „kiemelkedik a többi közül” és két-két olajfestménnyel és rajzzal szerepel, a többi résztvevő: Berislav Bogdanović, Balázs Árpád, Stevan Bodnarov, Sava Ipić, Mladen Josić, Nikola Vuković, Bora Kostić, Milivoj Nikolajević, Zora Petrović, Mamučić-Petrović Magda, Vasa Pomorišac, Franja Radočaj, Ivan Radović, Ivan Tabaković, Đorđe Teodorović, Stojan Trumić és Bogdan Šuput, „a kiállítás legfiatalabb résztvevője. Rendkívül tehetséges”.¹⁰

„Milenko Šerban úr lemondta részvételét” — jegyezte le fontosnak tartott közleményként a tudósító. Sava Šumanović nevét azonban meg sem említette a hiányzók közül. Hogyan is hiányolhatott volna akkor másokat?! A *Napló* ugyan a tárlatról szóló hírben megjegyzi, hogy néhány művével csupán Balázs szerepel „a kisebbségi művészek közül”.¹¹

A kiállítás tehát nem is hagyhatta ránk a rendkívül dinamikus és jelentős negyedik évtized történéseiben résztvevők és képzőművészeti alkotók névsorát. A „művészek szelekciója” által a múzsák hamarosan ezeknek az ideiglenes kiállítótermeknek a kapuit is becsapják, s a háború erre a térségre is kiterjed, annak ellenére, hogy Budapestről az „örök barátság” jegyében érkezik reprezentatív tárlat a belgrádi Cvijeta Zuzorić pavilonba, 1940 áprilisában,¹² mindössze egy esztendővel a fasiszta bombázórajok előtt.

Abban az időszakban, amelyet az említett újvidéki kiállítás zár le, a negyedik évtized jelenti a két háború közötti sajtószerű és számottevő vajdasági képzőművészeti tevékenység befejező szakaszát. Számottevő,

¹⁰ *Dan*, 1939. X. 5.: A mai vajdasági festészet kiállítása e hó 8-ig lesz nyitva (aláírás: B. Đ. Vučk.); B. Šuput 1914-ben született.

¹¹ *Napló*, 1939. október 1., 9. o.

¹² *Napló*, 1940. április 23., 26., 28., megemlíti az 1928-ban, Belgrádban megrendezett első magyar művészeti kiállítást is.

mert a vidék művészettörténetében megkerülhetetlen események történtek ekkor; sajtóságos, mert ezeknek a határköveknek a megalkotói képzőművészek, akik hiányoznak a vajdasági művészeti tárlatokról.

Ha a belgrádi képzőművészeti folyamatok hatósugarában alkotó művészek képezik az említett kiállítások központi csoportját, akkor a másik, periférikus csoport nagyobb részét „pesti körnek” nevezhetjük.

Feltételesen ebbe a csoportba sorolhatunk több tíz képzőművészt, legyen az alkotó vagy epigon, de mindenképpen a keserves művészeti valóság és folytonosság őszinte és önfeláldozó munkását.

Ebbe a csoportba kell sorolnunk elsősorban az 1923-ban alapított és gyorsan elsorvadt Képzőművészek Egyesületének kezdeményezőit: Oláh Sándort, Hódi Gézát, Lenkei Jenőt, Stipan Kopilovićot, Farkas Bélát és Balázs G. Árpádot. Érdekes az egyesületi zsűri összetétele, hiszen ez a szerv értékeli a műveket és dönt az új tagokról, a kiállítások résztvevőiről. *Oláh Sándor* évtizedeken át arról ismert, hogy a mesterségbeli tudás megingathatatlan híve, aki szerint mindennek a tökéletes rajz az alapja, s aki szokimondó, szigorú kritikus. Fanyar, sőt goromba megjegyzései ellenére számos művész említi később „első tanítójaként”. *Lenkei Jenő* tekintélyes alkotó, aki élénk művészeti központból jött (a Tanácsköztársaság bukása után emigrált), s akinek elsőként (!) sikerült önálló tárlatot rendeznie egy jugoszláv központban: 1927-ben Zágrábban. A zsűri harmadik tagja *Stipan Kopilović*, aki Budapesten, Münchenben, Párizsban és Rómában tanult, és semmiképpen sem tartozik a konzervatív festők közé.¹³

A zsűri összetétele arra utal, hogy az Egyesület komoly munkára és utánpótlás-nevelésre is gondolt, nemcsak az anyagi okokból, egzisztenciális szükségyszerűségből eredő kiállításrendezésre.

Ugyanezek a művészek arra is törekedtek — sajnos, eredménytelenül —, hogy Bácsstopolyán művésztelepet alapítsanak; maga Oláh valamivel később csalódottan mondja, hogy legnagyobb vágya egy palicsi művésztelep volt.¹⁴

Vitathatatlan tény tehát, hogy a „pesti kör” művészei, a háború után Vajdaságban elsőként próbálkoztak a képzőművészeti tevékenység szervezett formájával.¹⁵

Ezektől az első próbálkozásoktól kezdve, csoportosan vagy egyedül kiállításokat rendeznek a bácskai és bánáti városokban és kisvárosokban, magániskolákban tanítanak rajzot és festészetet, harcolnak a nép-

¹³ Stipan Kopilović már 1924-ben meghalt; Lenkei és a másik magyar emigráns, Hódi 1927-ben már nem volt Jugoszláviában.

¹⁴ Munk Artur: Oláh Sándor negyedszázados jubileuma, látogatás a festőművész műtermében, *Napló*, 1933. július 9., 23—24. o.

¹⁵ Gajdos Tibor: *Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között*, A szerző kiadása, Szabadka, 1977, 29. o.: „... jellemző, hogy Szabadka művészbáratai és alkotói már 1923-ban felismerték a szervezethez szükségesét, a hatóságok és a társadalom iránti közös fellépés hasznosságát.”

Husvéth Lajos: Szántás II., olaj, 1930 körül

szerű magyar festészeti művek plágiumának vajdasági terjesztése ellen,¹⁶ és rendelésekre festenek arcképeket, csendéleteket, tájképeket az itteni vásárlók számára. Néhányan közülük iskolákban tanítanak, egészen sikeresen; lelkesen útbaigazítják a hozzájuk fordulókat, és kiállításaikon mindig megjelennek a hosszabb-rövidebb ideig tevékenykedő „dilettánsok” művei is. Ezek némelyikével később az elismert művészek között találkozunk.

Oláh, később Csincsák Elemér és mások plakátjai a mindennapok részévé válnak; képeik — habár gyéren — bekerülnek a vajdasági lakásokba, fenntartva a képvásárlás „szükségletének” folyamatosságát, ugyanakkor befolyásolva az ízlést is. Jóindulatúan megtűrjük a magyarországi festők „konkurenciáját” is, ha valós értékről van szó, mint például Nagy Istvánnak, a pasztell mesterének esetében.¹⁷

¹⁶ Az Egyesület Oláh Sándort megbízta, hogy a magyarországi illetékesekkel megbeszélést folytasson; Oláh már 1923-ban kapcsolatba lépett a budapesti egyesülettel.

¹⁷ Nagy István (1873—1937) festő; a Szabadkán megrendezett kiállításon (Városi Múzeum, 1966. május 8—18.) láthattuk, hogy a művész több mint 70 pasztellje bácskai és bánáti műgyűjtők tulajdonában van, köztük a 20 legértékesebb, mint amilyen az 1930-ban festett 70×50 cm-es Vrbe — Fűzfák (remekmű!); Nagy István 1930 táján gyakori vendég volt Vajdaságban (*Bács-megyei Napló*, 1930. május 27-én; Nagy István Szuboticán).

Függetlenül attól, hogy szükségszerűségeiből-e, vagy pedig alkotói indítkéből, de jelen vannak és tevékenyek e vidék képzőművészeti életében, mint annak „dokumentuma, hogy Vajdaságban ma is művelik a festészetet...”¹⁸ — amint azon a már említett kiállításon hangsúlyozták, amelyről ők hiányoztak.

A másik itteni jelentős sajátosság dr. Joca Milekić Bácska Galériájának a megalapítása volt 1926-ban.¹⁹ Abban az évben Szabadka volt Bácska képzőművészeti életének a központja. Ha semmi másért nem, akkor azért, mert az alkotóknak saját egyesületük van itt. Újvidéken a Matica srpska százéves jubileumára készülnek. Ezzel kapcsolatban egy magas, délceg, ékesen szóló úriember faggatja már jó ideje az idősebb művészpártolókat, képeket válogat és fényképészt hív, hogy reprodukciót készítsen egy készülő könyv számára.²⁰ A művészet, különösen a régebbi, mindennapos beszédtemává válik.

Míg azonban Veljko Petrović és Milan Kašanin a szerb művészetre korlátozták kutatásaikat, dr. Joca Milekić ambiciózusan nekilát egy „bácskai múzeum” létrehozásának, könyveket, folyóiratokat, numizmatikai ritkaságokat, régészeti leleteket, tekintélyes bácskaiak tárgyait gyűjti, s természetesen az itteni születésű vagy ide tartozó, múltbeli vagy kortárs művészek alkotásait is. Ez a lelkes rajongó, „aki teljesen visszavonultan, csak tudományos kutatásainak él”²¹, *mindent gyűjt*, ami Bácskára vonatkozik, a bácskaiakat nem különbözteti meg nemzetiségük vagy vallásuk szerint, s képtárában már 1930-ban megtalálhatók Nikola Aleksić és Jakobei Károly, Ilić-Cešljar, Than Mór, Eisenhut, Novak Radonić, Aksentije Marodić, Milan Konjović, Farkas Béla, Oláh Sándor és Martin Džavić alkotásai, akadémiai festők és amatőrök, ismert és ismeretlen festők és szobrászok művei. Gyűjteményéből, de az élő alkotókat is meghíva, Milekić 1932. október 8-a és 18-a között Szabadkán megrendezte a Bácskai Művészek kiállítását.

Hosszú éveken át, még a második világháború után is az érdeklődők

¹⁸ A *Danban* 1939. IX. 30-án megjelent szöveg, amely bejelenti az október 1-je és 8-a között megrendezendő vajdasági kortárs művészet kiállítását, a 17 művész (valójában tizennyolcan voltak) „70 olajfestményét, akvarelljét és rajzát” *dokumentumnak* tartja. A „kisebbségi” festők közül egyenrangúan sorolhatta volna fel Oláh, Farkas, Csincszak, Bicskei, Husvéth, Csávosi, Várkonyi, Schneider, Zsénár nevét, a fiatalabbak közül Acs József (1914), Hangya András, Wanyek Tivadar; az 1935-ben és 1937-ben díjazott Baranyi Károly szobrász, Geréb Klára, az iskolázott és tehetséges grafikus stb. nevét.

¹⁹ Bővebben Gajdos T.: *Képzőművészet...*, 69–71. o.; valamint a *Književni sever* 1931; az 1932. évi sajtó a bácskai művészek kiállításáról stb.; érdekes, hogy Milekić gyűjteményében Nagypáti Péter képe is megtalálható!

²⁰ Veljko Petrović: „... fényképészt a Nemzeti Múzeumtól kaptunk, aránylag rövid időre, úgyhogy a lemezeket csak valamennyi fényképezés befejeztével lehetett ellenőrizni, s ezért sok fontos felvétel használhatatlannak bizonyult.” (V. Petrović—M. Kašanin: *Srpska umetnost u Vojvodini*, Matica srpska, Újvidék, 1927, 135. o.).

²¹ *Reggeli Újság*, 1930. február 16.

megnézhatték Palicson a gyűjteményt, amely Milekiécnek erre nem a legalkalmasabb házában volt. Bárki is látta ezt a Bácska Galériát (a háború után az Allatkerthez tartozott), különösen az ötvenes években, bezárása előtt, igazán megrendült. Đoka Jovanović egykori híres szobrász alkotása körül a falakon e táj ismert művészeinek képei lógtak. A bejáratnál Farkas Béla egyetlen nagyméretű képe, a Jovan Nenad Crni; Eisenhut Ferenc rajzai, Nikola Aleksić portréi, Jakobei oltárképe, Todor Ilić Češljar ikonja, Milan Konjović gyönyörű női aktja, és így sorban... értékek egymás mellett. Azonban mindegyik a megsemmisülés előtti állapotban, átítatva a már romos falak nedvességével. Azoknak a nagy képzőművészeti pillanatoknak a maradványai voltak ezek, amikor festők kis csoportja és egy magányos műgyűjtő lerakta a többnemzetiségű Vajdaság képzőművészeti folytonosságának a mezszyekaróit.²²

A Képzőművészek Egyesületének 1923-ban történt megalapítása és az említett Bácskai Művészek Kiállítása, azaz az Egyesület (előbb bácskai, majd névváltoztatással Vajdasági Képzőművészek Egyesülete) újbóli megalapítása között történt egy harmadik jelentős akció is.

1931 nyarán végre létrejött Vajdaságban az első művésztelep. „Becs-kerek legfestőibb részén, a Bega partján, a költői hangzású Csókliget szélén emelkedik a Várkonyi-villa” — amelynek a tulajdonosa, maga is festő, önként ajánlkozott, hogy a művésztelep házigazdája legyen. „Szép, árnyas, lombos kertje, mely parknak is beillene, most egyszerre átalakult úgynevezett művészteleppé. Művészek telepe, mert minden fa alá és minden bokorba odatelepedett egy-egy művész és szenvedéllyel, tüzzel, tehetséggel és boldog szívvel festeget.”²³

A művésztelep résztvevőinek ingyen szállás, olcsó étel, kellemes környezet és a társulás lehetősége jutott.²⁴ A kezdeményezés azonban „a jugoszláviai magyar festők és szobrászok olyan irányú támogatására irányult, hogy... anyagi gondoktól mentesen élhessenek és minden idejüket hivatásuknak szentelhessék”. A hangsúly itt a „magyar festőkön” volt. Tehát ismét elmaradt az aktív, alkotói társulás.

A becskerekai művésztelep „egyhónapi próbaideje” alatt szorgalmasan dolgoznak a már befutottak: Oláh Sándor, Csincsák, Bicskei, a zombori Husvéth Lajos, a mokriini Szemenyei Ferenc, valamint a becskerekai festők: Schneider Péter, Várkonyi József és Zsénár Emil, továbbá a jövővények: Alekszandar Lazsecsnikov és Emanuel Schifuosko verseci

²² A hatvanas években, a Bácska Galéria végleges megszűnése után a tárgyak egy része a Szabadkai Városi Múzeumba került, a gyűjtemény nagyobb részét az újvidéki Matica srpska Képtára vásárolta fel.

²³ Az 1931. augusztus 10-én megnyílt művésztelepről egészen az év végéig a sajtó gyakran tudósított.

²⁴ A közeledés vagy a kollégák munkája iránti érdeklődés nem volt éppen jellemző a korszakra, például Oláh sem nyilatkozott Munk Arturnak Hangya András műveiről — „mert nem ismerem Hangya munkáit”, holott 1933 nyarán a fiatal festő már „szenzációnak” számított értelmiségi körökben.

Oláh Sándor: Csendélet, olaj, 1931 körül

grafikus és „hat tanítvány”. „Most mind együtt vannak egy tisztáson, ahol egyetlen modellt fest valamennyi: egy fehér szakállas koldust...” — mutatja be lelkesen a sajtó e gyülekezet mindennapjait.

Ennek az akciónak a meddősége azonban érezhető, a szervezők, résztvevők és a nagyszámú, őszinte, szívélyes művészetpártoló romantikus lendülete ellenére. A Milan Konjović festővel készített interjú, amely

a *Reggeli Újság*ban jelent meg a művésztelep működése idején, akaratlanul is gondolkodásra készítet ezzel kapcsolatban — hiába!

Az interjú elején az újságíró maga veti fel a becskerekiekkel kapcsolatban: „Önként vetődött fel a kérdés, sikerülni fog-e igyekezetük? Távol a nagy művészi centrumoktól, távol a különböző irányok harcától, távol a nyugati — s mikor festészetről beszélünk, elsősorban a francia — kultúra és millió átalakító hatásától kiemelkedhetik-e közülük néhány igazi érték, néhány olyan tehetség, kikről Bácska-Bánát szűk határain túl is beszélnek majd és írnak.”

Zomborban, a vármegyeház melletti park csendjében, a becskereki művészteleptől távol, „a modern festészet lényegéről”²⁵ folyik a beszélgetés. A nemzetközi hírnevű zombori festő, Milan Konjović, „aki itt tette meg Horváth József rajztanár vezetése mellett még a háború előtt az első lépéseket”, a következőket mondja:

„A francia műbarát ma valami különöset, brutálisat vár, s ezt adjuk nekik mi barbárok, kik viszont az ő kultúrájuk nélkül nem tudunk meglenni.”

„Picasso egyedüli jelenség, és legnagyobb csodája a ma festészetének.”

„A Franciaországban élő jugoszláv festők általában feltűnnek odakint, mert örömmel lehet megállapítani, hogy a tehetségtelenek nem igyekeztek Párizsba jutni.”

„Különbőn temperamentum dolgában a jugoszláv festők nagyon hasonlítanak a magyarokhoz, akik közül Czóbel Béla az, aki a legnagyobb sikert aratta Párizsban.²⁶ A kultúr-kozeledés szempontjából is igen örvendetes az a szívélyes jóviszony, amely a párizsi magyar és jugoszláv festők között uralkodik.”

„Úgy hiszem, a festészetnek a szabad és poétikus felfogása a helyes. Menjen a festő az intuíciója és víziója után, igyekezzék ezt plasztikusan kifejezni, tehát ne szakítson a természettel. Nekem csak az alkotás imponál és nem az utánzás. Legyen igazi élménye annak, aki nézi a képet, amely nem más, mint egy intenzíven átélt pillanata az emberi életnek. Én legalább ezeket az elveket tartom szem előtt a magam munkája közben.”

²⁵ *Reggeli Újság*, 1931. szeptember 6., 14. o.: A modern festészet lényegéről és a festők helyzetéről nyilatkozik Konyovics Milan szombori festő.

²⁶ Lyka Károly: *Festészetünk a két világháború között (1920—1940)*, Képzőművészeti Alap, Budapest, 1956, 49. o.: „Már az előző korszakban megindult a művészek körében egy áramlat, amely elsodorni készült mindent... »Mindent előlről kell kezdenünk!« (Czóbel)... E rajok egyike egy kis csapat magyar festő volt akik az új tanítást a francia fővárosból a magyar fővárosba telepítették... Az új áramlatot nem lehet egységes névvel jelölni... Nem is mindig valamely pozitív alkotói akarat különítette el ezt az áramlatot az előző korszaktól, hanem legtöbb esetben egy negatívum: egyre több festő el akart szakadni az impresszionista művészettől.”; 57. o.: „A kis párizsi csoport zászló-tartójának általában Czóbel Bélát tekintették.”

Hangya András: Rakodómunkások, pasztell, 1934

A névtelen újságíró (nincs aláírva a cikk) az 1931 szeptemberében készített interjút az ösztönzés szándékával fejezi be: „Így látja a modern festészet lényegét, a festők helyzetét a fiatal szombori festő... Az ő energiája, kitartása talán buzdítólag fog hatni azokra is, akik most Becskereken igyekeznek nagyot és jót alkotni.”

Sajnos, minden hiába. A becskerekai művésztelep egyetlen nyarat élt meg, annak ellenére, hogy a közvélemény figyelme a Csókliget felé irányult; kiállítást is szerveztek pedig, sőt, az 1931 decemberében megrendezett tárlat *A Dunabánsági Festők Kollektív Kiállítása*²⁷ címet viseli!

Ennek a művésztelepnek és résztvevőinek nem lehettek távlataik. Őn maguk zárkóztak be légmentesen és váltak külön az európai áramlatoktól, s a más nézetű művészekkel, még a hagyományos felfogást elvető magyarországi művészekkel való termékeny együttműködéstől is.

A művésztelepnek nem volt mozgósító erejű világos programja, de meghatározott „arculata” sem. Nem tömörítette az azonos nézetűeket, hogy közösen álljanak ki hitvallásuk védelmében. Ezért nem hasonlított a híres Nagybányára sem, amely valamikor pedig hatással volt a becskerekai képzőművészeti életre is. A sícevacsi művésztelep, az imp-

²⁷ *Napló*, 1931. december 12.

resszionista Škofja Loka, a kecskeméti és a többi hasonló művésztelep felett természetesen eljárt az idő. A művésztelepek másik típusa, amely munkafeltételeket teremtene és valamilyen formában egzisztenciális segítséget nyújtana, csupán utópia, reálisan nézve megvalósíthatatlan álmom maradt. Ilyen adományozó a negyedik évtizedben egyszerűen nem is létezhetett Vajdaság területén. Az „állam” még egy kiállítóterembe sem ruházott be, nehogy egy alkotóház működését pénzelte volna. Magánmecénások szintén nem voltak — az újságok mindvégig azon siránkoznak, hogy a kiállításokon nincsenek vásárlók —, hogyan is hihetnénk, hogy valaki közvetlen érdek nélkül hitelezne?!

A vajdasági művészettörténeti rétegeződést két név jelképezi. Egyfelől *Milan Konjović*, a sajátos festői temperamentum és a franciás kultúra dinamikus egyénisége jelenti a jövőt.²⁸ A második oldalon a népszerű *Oláh Sándor* áll, a merev fegyelmű müncheni iskola követője, a rendkívüli tehetség, aki számos körülmény miatt magányossá válik, a külső hatásokkal szembeni áttörhetetlen burokban él.²⁹ Oláh festészete közelebb áll a polgári réteghez, amelynek a művészethez való viszonyulása a tradicionalizmuson alapszik. Azokban az években, amikor a polgári réteg uralkodik a kultúrában, Oláh festészete, annak ellenére, hogy a múltat képviseli, a képzőművészeti pillanat vitális és befolyásos tényezője.

A becskerekai művésztelep megszűnésével a „pesti kör” tevékenysége is hanyatlásnak indul. A következő években e csoport számos művésze kisebb-nagyobb sikerrel tengődik kiállítástól kiállításhoz. Mindegyik önkéntes magányban a végtelenségig variálja a saját témáját és már elfogadott vokációját. Létbizonytalanságuk és a „már bejáródott piactól” való függőségük eleve elfojtja bennük a kísérletezésnek még a gondolatát is. Arra ítéltettek, hogy tartósan olyanoknak maradjanak meg, amilyenek: felismerhetők, tetszetősek és alkalmazhatóak.

Farkas Béla, az impresszionista alkotói töltésű festő, a „polgári festészetnek” Oláh Sándor mellett kétségtelenül legnépszerűbb képviselője mindenképpen tudatában volt e „bűvös körnek”. Tudta, hogy számára nincs kiút. A fájdalomig felzaklatott szembizonytalanság napról napra elkábitva, pasztelles porral fedte be az élet képzeletben megépített színpadát. Sorakozó kartonjain kitartóan megőrizve pasztelljei és a róluk ellenállhatatlanul sugárzó szorongás jellegzetes felismerhetőségét, biztosította művészetének maradandóságát.

²⁸ Milan Konjović a második párizsi önálló tárlata után, 1932 októberében Belgrádban rendez önálló kiállítást az 1928 és 1932 között festett ötven képből; két festményével részt vesz a bácskai festők kiállításán; a belgrádi tárlatot Zomborban, majd Zágrábban is bemutatja; 1941-ig a műtermében, a zombori vármegyeház tornyában marad!

²⁹ Hallását 1921-ben kezdte veszíteni; Budapesten állítva ki, tartósan a „pesti képzőművészeti légkörhöz” kötődik: 1907, 1908/9, 1925, 1929, 1929/30, 1930, 1930/31, 1931, 1931/32, 1932, 1932/33, 1933, 1934/35 ...

Gyelmis Lukács: Csendélet, tempera, 1936

Husvéth Lajos,³⁰ a mozdulat rendkívüli művésze, aki vezéregyénisége lehetett volna a vérszegény vajdasági szobrászatnak, felhagyott a szoborkészítéssel! Behódolva a polgári kényelemnek, főleg tetszetős alföldi képeket festett „portable méretű” kartonokra, s időről időre vállalkozott egy-egy nagyobb méretű vászon megfestésére, ám alkotói teljesítménye a felület növekedésével arányosan csökkent. A földművelő Bácska krónikása lett, az újért való küzdelem legkisebb jele nélkül.

Csincsák Elemér, korrekt festő és nyugtalan szellem, aki bizonyos aktivitást és vállalkozókedvet sejtetett a Független Művészek csoportjának a megalakításával, amikor Müller Béla és Bicskei Péter rajztanárokkal társult.

Említésre méltó szolid eredményeket mutatott fel még Szemenyei Ferenc mokrini rajztanár, Várkonyi József, az egykori Nagybecskereki

³⁰ Bővebben: *Husvéth Lajos 1894—1956*, Szabadkai Városi Múzeum kiállítási katalógusa, 1971 szeptemberében.

Impresszionisták egyik megalapítója, valamint a csoport két tagja: Schneider Péter és Zsénár Emil, továbbá a zombori Csávosi Sándor, az Oláh-tanítvány Mamuzić Magda, aki Balázs G. Árpád mellett szintén részt vett az 1939-es újvidéki tárlaton, és még néhányan. A képzőművészek között sok nőt találunk, akik közül kitartásáért és azon merészségéért, hogy ezt a hivatást választotta, mindenképpen tiszteletet érdemel Jelena Čović, Angelina Mačković, Acsádi Ilona, Geréb Klára és mások.

A Milekić-féle Bácskai Művészek Kiállítása 1932 októberében Szabadkán ezeknek a művészeknek az utolsó nagy szemléje is volt. Oláh Sándornak az ehhez a kiállításhoz fűzött jegyzetei nemcsak a résztvevőkre, hanem önmagára is rávilágítanak. Először is, felfigyelt Gyelmis Lukácsra³¹: „Eddig ismeretlen szuboticaí művész mutatkozott be műveivel, amelyek oly kvalitásokat mutatnak, hogy Európa más nagyobb városában is méltó feltűnést keltenének. Kész, kiforrott művész áll előttünk, aki tehetsége és képzettsége révén minden hozzáértő elismerő bámulatát érdemli meg.” Miután hangsúlyozta, hogy az igen fiatal festőt dr. Milekić fedezte fel, saját közvetlen meggyőződésének ad hangot: „Formakészisége, technikája, kompozíciója, hangulatos színei olyan fejlett művészi intellektust szóltatnak meg, s oly ritka tehetséget vetítenek elénk, aki a kiválasztottak közül is az első. Bizonyosak vagyunk benne, hogy rövidesen beírja nevét Jugoszlávia művészettörténetébe, sőt bízunk abban, abban, hogy Szabadka városa és a műbarátok magukhoz váltják képeinek nagy részét. Örök és helyrehozhatatlan véték lenne az ellenkezője.”

A város természetesen nem hallotta meg a figyelmeztetést, Gyelmis Lukács nem rendezte meg az akkor bejelentett önálló tárlatát, és soha többé nem tért vissza szülővárosába.

Tovább elemezve a kiállítást, Oláh ezt írja: „Meg kell állapítanunk, hogy igen kevesen vannak az elhivatottak. A tehetségesek. A kiválók. Viszont igen sokan gyötrik a műzsát: szánalmasan és eredménytelenül, gyötrelmesen.”

Mintegy személyes vallomásként hangzik: „Az igazi művész saját magából termel, fáradságosan, nehezen és küszködve. A kompillálás nem fáradságos, sőt, talán még jót szórakozik mellette a kompillátor. A baj azonban az, hogy ezek a talmi művészetek pénzt hoznak, sok pénzt! És érdemes tehetségek elől viszik el az élet lehetőségeit, olyanok... elől, akik tehetségesek, de nem ügyesek, élelmesek...”

Farkas Béláról, Demeter Erzsiről, Baranyaiékról, a néhai Pechán Józsefről vagy a fiatal Mamuzić Magdáról néhány dicséret szót ír le, vagy néhány sort szentel nekik; szerinte Bicskei „kissé gyárilag készíti ké-

³¹ Oláh Sándor: Bácskai festők és iparművészek kiállítása Szubotican, *Reggeli Újság*, 1932. október 11.; *Napló*, 1932. december 16-án: Gyelmis Lukács szuboticaí festőművész olaszországi nagy sikerei; bővebben: *Gyelmis Lukács Szabadkai Városi Múzeum, kiállítási katalógus*, 1969 decemberében — 1970 januárjában Szabadkán.

peit”, egyeseket csak név szerint felsorol — Milan Konjovićot például, a legvégén!

A kolorizmust, amely a szülőföldre visszatérő Milan Konjović vásznain lobban lángra és rohamosan meghódítja a vajdasági művészet térségeit, Oláh Sándor nem vette észre és nem fogadták el a Bácskai Művészek Kiállításának résztvevői sem. A dr. Joca Milekić kezdeményezésére ismételten megalapított bácskai, illetve vajdasági művészegyesület eleve halvaszületett volt.³²

A kolorista tűzijátékot, amely vidékünk képzőművészetének új korszakát jelentette be, nem vették észre a hagyományos művészet kedvelői, a művészi alkotások vásárlói — a *polgárok* sem!

Az elkötelezett alkotók művészi üzenetét értő új réteg azonban, amely még 1926-ban jelentkezett a *Szervezett Munkás* hasábjain, új ösztönzést kap a *Híd* folyóirat megalapításával. Balázs G. Árpád szociális témájú népszerű alkotásai mellett felragyog *Hangya András* neve (aki első tanítójaként tisztelettel említi Oláh Sándort). Az új nemzedék fiatal alkotói, akiknek a neve szerényen jelenik meg az új folyóirat oldalain, a vajdasági képzőművészetben való belépésüket az 1938 októberében, a szabadkai Népkörben megrendezett kiállításukkal jelentik be.

Kartag Nándor fordítása

(Folytatjuk)

³² A *Bácsmezei Napló* 1932. október 26-án tudósít arról, hogy október 16-án megtartották a Bácskai Művészek Egyesületének alapító közgyűlését, amelynek résztvevői kifejezték azon kívánságukat, hogy október 30-án megtartsák a Vajdasági Egyesület alapító gyűlését. Az Egyesület a későbbiek során soha nem adott hírt magáról valamilyen akcióval.